

УДК 332.145

М. В. Лучик, к. е. н.,
Кооперативний інститут бізнесу і права,
м. Київ,
В. Є. Лучик, д. е. н., професор,
А. В. Нікітін,
Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ,
м. Чернівці

ОЦІНКА ТА ПРОГНОЗ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Анотація

У статті досліджено сутність економічної безпеки і методика визначення її стану. Здійснено аналіз і прогноз стану економічної безпеки Чернівецької області, Карпатського економічного району та України. Як показники для розрахунку інтегрального індексу використано темпи росту відповідних показників. Запропоновано шкалу градації рівня економічної безпеки, яка містить такі рівні: високий, достатній, низький, критичний, загрозливий, кризовий, катастрофічний. Це дасть можливість більш чітко визначати її стан і способи підвищення її рівня.

Ключові слова: економічна безпека, регіон, Карпатський район, складова економічної безпеки, показник, інтегральний індекс.

М. В. Лучик, к. э. н.,
Кооперативный институт бизнеса и права,
г. Киев,
В. Е. Лучик, д. э. н., профессор,
А. В. Никитин,
Черновицкий торгово-экономический институт, КНТЭУ,
г. Черновцы

ОЦЕНКА И ПРОГНОЗЫ УРОВНЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

Аннотация

В статье исследована сущность экономической безопасности и методика определения её состояния. Осуществлен анализ и прогноз состояния экономической безопасности Черновицкой области, Карпатского экономического района и Украины. В качестве показателей для расчета интегрального индекса выбрано темпы роста соответствующих показателей. Предложено шкалу градации уровня экономической безопасности, включающая такие уровни: высокий, достаточный, низкий, критический, угрожающий, кризисный, катастрофический. Это даст возможность более чётко определять её состояние и способы повышения её уровня.

Ключевые слова: экономическая безопасность, регион, Карпатский район, составляющая экономической безопасности, показатель, интегральный индекс.

Постановка проблеми. Безпека - це передумова життєдіяльності та розвитку людини, суспільства і держави. Економічна безпека є вагомим складовою національної безпеки, від якої залежить стан захищеності державної влади, суверенітету, територіальної цілісності, обороноздатності, спокою людей, громадської злагоди, довкілля, національної і релігійної рівності [1, с. 3]. Проблема ефективного управління національним господарством стає особливо актуальною, коли об'єктом управління виступає не тільки держава, а також її

окремі регіони. Головним при оцінці рівня економічної безпеки регіону є системне виділення тих показників, порівняння яких з пороговими значеннями дозволить дати комплексну оцінку стану економіки регіону та країни в цілому, виявити об'єктивні небезпечні тенденції. В умовах відсутності загальноприйнятої методики оцінки економічної безпеки регіону її рівень доцільніше визначати, використовуючи сукупність різних методів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для національної економіки особливої важливості набуває побудова адекватної моделі економічної безпеки кожного її регіону і всієї економічної системи загалом, яка дозволяє описати стан економіки на мезо- та макроекономічному рівнях, провести аналіз і прогноз та, як результат, визначити оптимальні стратегії забезпечення економічної безпеки держави. Проблемами економічної безпеки займалися такі вчені, як Л. Томаневич, С. Синиця, Б. Бринзей, А. Сухоруков, Ю. Харазішвілі, О. Кириченко, О. Шикова, О. Бондаревська та ін. Але, незважаючи на значний обсяг публікацій і досліджень з даної теми, в умовах входження України до глобальних економічних утворень залишається гострою необхідність в удосконаленні методів і прийомів оцінки та прогнозуванні економічної безпеки регіонів та України загалом.

Метою статті є визначення та прогноз стану економічної безпеки регіонів України.

Виклад основного матеріалу. Синиця С. М. і Бринзей Б. С. визначають сутність економічної безпеки як такий стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечуються гарантований захист національних інтересів, незалежність обраного економічного курсу, соціальна спрямованість економічних реформ, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів [2]. Тому економічна безпека характеризується складною внутрішньою структурою. Виходячи з цього, можна виділити такі три її найважливіших елементи: економічна демократія та незалежність, стійкість траєкторії розвитку національної економіки та її здатність до саморозвитку і прогресу.

Економічна безпека регіону характеризується захищеністю регіональної економіки та економічних інтересів територіальної громади від дії дестабілізуючих чинників, узгодженістю інтересів регіону в економічній, соціальній та екологічній сферах, здатністю регіональної економічної системи до самовідтворення і раціонального використання економічного потенціалу регіону під час задоволення соціальних та екологічних вимог і обмежень [3, с. 218].

Як зазначають О. А. Кириченко і О. М. Шикова, система економічної безпеки є складною полікомпонентною системою, на яку впливає багато внутрішніх та зовнішніх факторів, тому для організації її ефективної роботи необхідними є системний підхід та моделювання із використанням можливостей сучасного математичного апарату [4].

На думку О. М. Бондаревської, економічну безпеку необхідно розглядати як взаємозалежну систему її різних рівнів: глобального, міжнародного, національного, регіонального, рівня окремо взятої господарської структури, особи [5].

Вимірювання рівня економічної безпеки регіону та окремих складових економічної безпеки проводиться переважно за офіційними статистичними даними. Для оцінки

окремих негативних явищ (тіньова економіка, вплив капіталів за кордон), що впливають на економічну безпеку та вимагають залучення інформації з багатьох джерел, у т.ч. закритих, проводяться спеціальні обстеження на основі затверджених директивними органами методик або на основі експертних оцінок. Основним критерієм під час вибору переліку показників економічної безпеки регіону, що підлягають розрахунку та подальшій оцінці, слугує рівень вразливості окремих сфер регіональної економіки, а також найбільший ступінь впливу окремих дестабілізуючих чинників на реалізацію регіональних економічних інтересів. Показники обираються з огляду на необхідність комплексної оцінки інвестиційної, інноваційної, фінансової, енергетичної, зовнішньоторговельної, продовольчої, соціальної безпеки тощо [3, с. 228]. Виходячи з цього, можна стверджувати, що рівень економічної безпеки залежить від зміни всіх цих показників і може визначатися шляхом їх аналізу.

Інтегральний індекс економічної безпеки визначається ієрархічно: на нижньому рівні – індекси за окремими сферами економіки (зокрема фінансової безпеки, складовими якої є бюджетна, валютна, боргова безпеки тощо); на верхньому – узагальнений індекс.

Розрахунок інтегрального індекса за кожною складовою економічної безпеки можна розраховувати за такою формулою:

$$I_m = \sum_{i=1}^n d_i y_i ,$$

де I_m – агрегований показник m -ї сфери економічної безпеки, де $m = (1, 2, 3 \dots 9)$;

d_i – ваговий коефіцієнт, що визначає ступінь внеску i -го показника в інтегральний індекс складової економічної безпеки;

y_i – нормалізована оцінка i -го показника.

Інтегральний індекс економічної безпеки України (I) загалом розраховується за такою формулою:

$$I = \sum_m d_m I_m ,$$

де d_m – ваговий коефіцієнт, що визначає ступінь внеску показника m -ї складової економічної безпеки в інтегральний індекс економічної безпеки України;

I_m – агрегований показник m -ї складової економічної безпеки [6].

За Ю. М. Харазішвілі методологія визначення рівня економічної безпеки України включає:

1. Обчислення динаміки показників складників економічної безпеки за даними Держстату України та макроекономічного моделювання.

2. Визначення вектору порогових (порогових та оптимальних) значень показників.

3. Вибір нормувальних коефіцієнтів з діапазону зміни показників та порогових значень.

4. Перетворення динамічних рядів показників та порогових значень з метою виключення їх від'ємних значень.

5. Проведення нормування показників та порогових значень за єдиним нормувальним коефіцієнтом для кожного показника та його порогових значень.

6. Визначення вагових коефіцієнтів показників та порогових значень для кожної складової економічної безпеки.

7. Розрахунок динамічного ряду інтегрального індексу кожної складової економічної безпеки та інтегральних індексів порогових значень за мультиплікативною формою (згортка першого рівня).

8. Визначення вагових коефіцієнтів складових економічної безпеки (інтегральних індексів I рівня) та інтегральних порогових значень.

9. Розрахунок динамічного ряду інтегрального індексу економічної безпеки та інтегральних індексів порогових значень за мультиплікативною формою [7].

Пропонується розраховувати інтегральний індекс кожної складової економічної безпеки за такою формулою:

$$I_k = \frac{1}{m_k} \sum_{j=1}^{m_k} P_{kj}, \quad k = \overline{1..n},$$

де I_k – інтегральний індекс k -ї складової економічної безпеки;

P_{kj} – j -й показник k -ї складової економічної безпеки (як показник P_{kj} для розрахунку інтегрального індексу вибирається його відповідний темп росту);

m_k – число показників k -ї складової економічної безпеки;

n – число складових економічної безпеки.

Тоді загальний інтегральний індекс економічної безпеки України I матиме вигляд:

$$I = \frac{1}{n} \sum_{k=1}^n I_k,$$

Розглядаючи економічну безпеку як систему, можна виділити такі її основні складові: соціальна, фінансова, освітня, інноваційна та екологічна. Кожна її складова, у свою чергу, може бути оцінена певною сукупністю показників. Соціальна безпека характеризується чисельністю економічно активного населення, доходами населення, рівнем безробіття, рівнем злочинності тощо. Складовими фінансової безпеки є ВВП, товарооборот підприємств, капітальні інвестиції, обсяги промислової і сільськогосподарської продукції. До освітньої безпеки можна віднести такі показники, як число навчальних закладів різних рівнів та відносне число учнів і студентів, що навчаються в них. Інноваційна безпека характеризується такими показниками: кількість інноваційно активних підприємств; обсяг реалізованої інноваційної продукції; загальний обсяг інноваційних витрат; впровадження інноваційних видів продукції та технологічних процесів у промисловості. Показники екологічної складової – це площа земель заповідників та національних природних парків, капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища, потужність очисних споруд, обсяги скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти і викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря.

Дані за досліджуваний період (2011-2016 рр.) свідчать, що рівень економічної

безпеки Чернівецької області, Карпатського району й України загалом був найвищим на початку цього періоду – в 2011 р. Вже наступного року спостерігався значний спад, який продовжувався до кінця 2014 р. 2015 рік виділяється значним підйомом рівня економічної безпеки для Чернівецької області та України, тоді як для Карпатського району немає великої різниці для даного показника порівняно з трьома попередніми роками. Проте в 2016 р. відбувся найбільший спад у досліджуваному періоді – рівень економічної безпеки як Чернівецької області, так і Карпатського району й України загалом досяг мінімальних значень. Це може свідчити про певну аномальність показників 2015 р. і тенденцію до подальшого падіння рівня економічної безпеки за відсутності дій, спрямованих на виправлення ситуації.

Аналіз цих показників свідчить, що рівень економічної безпеки Карпатського району, як і України загалом, в період з 2011 по 2016 роки знизився від 0,82 до 0,43 та від 0,78 до 0,52 відповідно. Для Чернівецької області цей спад становив від 0,93 до 0,40, що свідчить про її перебування в переддепресивному стані. Якщо зберігатиметься така тенденція, то прогностичні значення інтегрального індексу на 2020 р. становитимуть 0,33; 0,36; 0,59 для Чернівецької області, Карпатського району та України відповідно (рис. 1).

Рис. 1. Прогноз рівня економічної безпеки на 2020 р.

Оскільки не існує чіткої, загальноприйнятої шкали градації економічної безпеки, пропонується використовувати градацію, наведену у табл. 1.

Як видно з рис. 1, для України і для регіонів Карпатського економічного району рівень економічної безпеки є загрозливим.

Шкала градації економічної безпеки

№ п/п	Інтервал	Рівень економічної безпеки	Пропозиції стосовно підвищення рівня економічної безпеки
1	$\geq 1,2$	високий	Економічна система має значний потенціал для розвитку і характеризується високою ефективністю використання ресурсів, що дає змогу нарощувати темпи росту показників економічної безпеки
2	[1; 1,2)	достатній	Темпи росту показників повинні зростати і надалі
3	[0.8; 1)	низький	Економічна система має потенціал для розвитку, але потребує залучення додаткових інвестицій, як внутрішніх, так і іноземних
4	[0.6; 0.8)	критичний	Залучення іноземних інвестицій, створення сприятливого інвестиційного клімату, боротьба з корупцією
5	[0.4; 0.6)	загрозливий	Створення зон із податковими пільгами, вільних економічних зон, залучення іноземного капіталу
6	[0.2; 0.4)	кризовий	Створення високотехнологічного виробництва, інвестиції в освіту і науку
7	[0; 0.2)	катастрофічний	Економічна система потребує докорінних структурних перетворень

Висновки. Таким чином, теперішній стан економічної безпеки можна визначити як «загрозливий». Для покращення ситуації можуть бути застосовані, насамперед, такі кроки: створення сприятливого інвестиційного клімату, що сприятиме залученню іноземних інвестицій; боротьба з корупцією; створення зон із податковими пільгами, а також вільних економічних зон; перехід до високотехнологічного виробництва шляхом достатнього інвестування освіти і науки тощо.

Список використаних джерел:

1. Економічна безпека України: стан, проблеми та перспективи : Тези доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції (22 квітня 2016 р.) / упор. Л. М. Томаневич. – Львів: ЛьвДУВС, 2016. – 360 с.
2. Синиця С. М. Економічна безпека регіону як важливе завдання стратегічного розвитку [Електронний ресурс] / С. М. Синиця, Б. С. Бринзей. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpu_Ekon_2014_10_11.
3. Сухоруков А. І. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України : монографія / А. І. Сухоруков, Ю. М. Харазішвілі. – К. : НІСД, 2012. – 368 с.
4. Кириченко О. А. Сучасне моделювання систем економічної безпеки [Електронний ресурс] / О. А. Кириченко, О. М. Шикова. – Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2011/10.pdf.
5. Бондаревська О. М. Економічна безпека регіонів у системі економічної безпеки держави [Електронний ресурс] / О. М. Бондаревська – Режим доступу: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/24-2-2017/14.pdf>.
6. Про затвердження методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ №1277 МЕРТУ від 29 жовтня 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#n91277>.
7. Харазішвілі Ю.М. Методологічні підходи до оцінки рівня економічної безпеки країни / Ю.М. Харазішвілі // Наука та наукознавство. – 2014. – № 4. – С. 44-58.

Margaryta Luchykh, PhD,

Kyiv Cooperative Institute of Business and Law,
Kyiv

Vasyl Luchykh, Doctor of Economics, Professor

Andrii Nikitin,

Chernivtsi Institute of Trade and Economics of KNUTE
Chernivtsi

ASSESSMENT AND FORECAST OF THE LEVEL OF ECONOMIC SECURITY OF THE REGIONS IN UKRAINE

Summary

The article deals with the concept of economic security and the technique of determining its state. An analysis and forecast of the economic security of the Chernivtsi region, the Carpathian economic region and Ukraine have been provided. As indicators for calculating the integral index, the growth rates of the respective indicators are used. Gradation scale of economic security level is offered, which includes the following levels: high, sufficient, low, critical, threatening, crisis, catastrophic. It allows determining its state and ways to increase its level more precisely.

Key words: economic security, region, Carpathian region, component of economic security, indicator, integral index.

References:

1. Ed. Tomanevych, L.M. (2016). Ekonomichna bezpeka Ukrainy: stan, problemy ta perspektyvy. Mat. uchasnykiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Economic security of Ukraine: state, problems and prospects. Mat. of participants of the All-Ukrainian scientific-practical conference], Lviv (in Ukr.).
2. Synytsia, S.M. & Brynzei, B.S. (2014). Economic security of the region as an important task of strategic development. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpu_Ekon_2014_10_11 (in Ukr.).
3. Sukhorukov, A.I. & Kharazishvili, Yu.M. (2012). Modeliuvannia ta prohnozuvannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy [Modeling and forecasting of socio-economic development of regions of Ukraine], Kyiv (in Ukr.).
4. Kyrychenko, O.A. & Shykova, O.M. (2011). Modern modeling of the systems of economic security. Available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2011/10.pdf (in Ukr.).
5. Bondarevska, O.M. (2017). Economic security of the regions in the system of economic security of the state. Available at: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/24-2-2017/14.pdf> (in Ukr.).
6. Order of MEDTU on approval of methodological recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine from October 29 2013, №1277. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#n91277> (in Ukr.).
7. Kharazishvili, Yu.M. (2014). Methodological approaches to assessing the level of economic security of the country. Nauka ta naukoznavstvo [Science and science of science], no. 4, pp. 44-58 (in Ukr.).

